

**Дячкін О.П.**кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.37

МНОЖИННІСТЬ ЗЛОЧИНІВ ЯК КРИТЕРІЙ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ

Досліджено поняття «суспільна небезпечність злочину» та «множинність злочинів» як об'єктивні категорії у кримінальному праві, що характеризують злочини як явища реальної дійсності та як ознаки складу злочину у нормах Особливої частини Кримінального кодексу. Зроблено висновки про відсутність прямого впливу кожного окремого злочину, що утворює множинність, на суспільну небезпечність одне одного, проте, суспільна небезпечність множинності злочинів завжди має більшу суспільну небезпечність, ніж кожен з її окремих або декілька злочинів, а вчинення особою декількох злочинів підвищує ступінь її суспільної небезпечності.

Ключові слова: множинність злочинів, суспільна небезпечність, покарання.

Постановка проблеми. Вчинення особою або групою осіб декількох (двох або більше) злочинів у теорії кримінального права визначається поняттям «множинність злочинів» [1, с. 219]. У Кримінальному кодексі України 2001 року (далі – КК) законодавець не вживає вказане поняття, але присвячує множинності злочинів цілий розділ. У Розділі VII Загальної частини КК «Повторність, сукупність та рецидив злочинів» (ст.ст. 32–35 КК) закріплено інститут множинності злочинів та визначено її види, перелік яких відповідає назві самого розділу [2].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В теорії і практиці кримінального права проблеми визначення поняття і видів множинності злочинів, її ознак, правил застосування норм, якими передбачено множинність, та її правових наслідків розглядали у своїх наукових працях чимало вітчизняних та зарубіжних вчених, у тому числі: М.І. Бажанов, В.С. Батиргарєєва, Я.М. Брайнін, Ф.Г. Бурчак, Р.Р. Галіакбаров, Л.Д. Гаухман, О.О. Дудоров, А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський, В.М. Кудрявцев, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, А.К. Рарог, А.А. Стрижевська, М.І. Хавронюк та ін.

Виклад основного матеріалу. Питанням застосування судами України законодавства про повторність, сукупність та рецидив злочинів, а також щодо судової практики у кримінальних провадженнях про окремі види злочинів та у конкретних кримінальних провадженнях систематично приділяв увагу й Пленум Верховного Суду України у постановках з цих питань. Отже, в теорії і практиці кримінального права інститут множинності злочинів є дослідженим

та відпрацьованим значною мірою. Але це ще не є запорукою вирішення усіх теоретичних і практичних питань у цій частині кримінального права на сьогодні і в майбутньому. До дискусійних питань інституту множинності злочинів у наш час О.О. Дудоров відносить такі: 1) співвідношення законодавчого утворення «повторність, сукупність і рецидив злочинів» та інституту множинності злочинів; 2) як слід називати передбачені у розділі VII Загальної частини КК прояви множинності злочинів (видами чи формами); 3) класифікація проявів множинності; 4) чи можуть вважатися елементами множинності злочинів злочини, за якими спливли строки давності, а також за вчинення яких особу було звільнено від кримінальної відповідальності умовно; 5) як належить кваліфікувати повторність тотожних злочинів; 6) чи можливий продовжуваний злочин з неконкретизованим умислом; 7) розуміння засудження особи з точки зору застосування статті 33 КК про сукупність злочинів, а також доцільність виокремлення реальної та ідеальної сукупності злочинів; 8) чи обґрунтовано використовувати спеціальний рецидив як кваліфікуючу ознаку [3, с. 434].

Окрім вказаних, до дискусійних питань, вбачається, також слід віднести й питання про зміст, сутність та значення суспільної небезпечності множинності злочинів. В тому, що суспільна небезпечність при вчиненні множинності злочинів зростає і будь-яка форма множинності є обставиною, що обтяжує покарання, єдині і законодавець, і науковці, і ті, хто застосовує норми закону. Але в науковій літературі немає єдності щодо визначення змісту та сутності суспільної небезпечності множинності злочинів. Існують дві основні точки зору з цього питання: 1) множинність підвищує суспільну небезпечність злочинів, що утворюють множинність; 2) множинність не впливає на зростання суспільної небезпечності злочинів, що її утворюють, а лише вказують на підвищену суспільну небезпечність особи, винної у вчиненні цих злочинів [4, с. 11; 5, с. 108; 6, с. 49, 50; 7, с. 132, 133; 8, с. 118; 9, с. 309].

Превалює точка зору, що повторність, сукупність і рецидив є ознаками підвищеної суспільної небезпечності винної особи, а не вчинених нею злочинів, наявності у неї стійких антисоціальних поглядів та звичок, її вірогідної невинності [10, с. 330; 11, с. 673; 12, с. 467; 13, с. 21]. Прихильники першої вважають, що попередня судимість змінює навіть об'єктивне значення діяння, змінює характер шкоди, страху, побоювання, навіюваного злочинним діянням [9, с. 309]. Автор віддає перевагу точці зору про те, що множинність злочинів не впливає на суспільну небезпечність злочинів, що її утворюють, але вбачає в ній певну неповноту оцінки суспільної небезпечності множинності злочинів, як явища реальної дійсності, та охоплення її проявів і впливу науково-теоретичними дослідженнями.

Повторність і рецидив, як форми множинності, поділяють на ті, що є кваліфікуючими ознаками злочину, і ті, що обтяжують покарання. Перші з них відносять до засобів диференціації кримінальної відповідальності, а у другі – індивідуалізації покарання, та вказують на те, що рецидив становить підвищену суспільну небезпечність і передбачає більш сувору відповідальність

порівняно з повторністю [10, с. 326]. Вбачається доцільним уточнити, що і повторність і рецидив, а також сукупність злочинів, є формами множинності останніх і усі вони обтяжують покарання за злочини, що їх утворюють. Тобто вони є обтяжуючими обставинами. Перші дві з них можуть передбачатися у статті Особливої частини як кваліфікуючі обтяжуючі обставини і в таких випадках, відповідно до ч. 4 ст. 67, суд не може їх ще раз враховувати при призначенні покарання як обставини, що обтяжують злочин. Але при цьому і повторність і рецидив, що впливають на кваліфікацію злочину, не перестають бути його обтяжуючими обставинами. Тому вбачається недостатньо переконливою пропозиція Т.Г. Черниченко щодо необхідності заміни у п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України сполучника «та» на «або» через те, що чинна редакція не виключає випадків одночасного врахування у якості обставин, що обтяжують покарання, і повторності, і рецидиву злочинів, які, в окремих випадках, не виключають одна одну, а в вину, як вказує авторка, може ставитися лише одна з них. Останнє відповідає тільки випадкам, коли вказані обставини виступають кваліфікуючими і слід керуватися ч. 4 ст. 67 КК, а в інших – закон не тільки дозволяє, але й зобов'язує, за винятком передбачених п.п. 2, 6, 7, 9, 10 та 12, враховувати усі наявні з передбачених ст. 67 КК обставини, що обтяжують покарання. Тому чинна редакція п. 1 ч. 1 ст. 67 КК цілком відповідає завданням Кодексу.

Ствердження про більшу суспільну небезпечність рецидиву злочинів від суспільної небезпечності повторності злочинів як доведений факт не завжди відповідає реальній дійсності. Наприклад, рецидив у випадку вчинення розбою, що не має інших кваліфікуючих ознак окрім повторності, особою, яка має судимість за розбій, не завжди є більш суспільно небезпечним, ніж повторність у разі вчинення розбою особою, яка раніше вчинила розбій, але не має судимості. Мірилом суспільної небезпечності діяння є його об'єктивні ознаки: об'єкт (предмет) посягання, діяння, що спричиняє суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або загрожує спричинити вказані наслідки, їх розмір, можливість їх усунення чи відшкодування, час, обстановка, спосіб та ін. «Единственным истинным мерилом преступлений служит вред, причиняемый ими обществу», – справедливо вказав вже більше ніж двісті років тому Ч. Беккарія [14]. Вказане залишається актуальним сьогодні і назажди. Можливо, слід підкреслити, що шкода, як мірило злочинів, мається на увазі та, що фактично спричиняється злочинами або реально загрожує їх вчиненням.

Суб'єктивні ознаки злочину: суб'єкт, вина, мета, мотив, емоційний стан, в основному, характеризують винну у злочині особу, за винятком мети, яка вказує ще й на об'єкт, на який особа бажала здійснити посягання і якого суспільно небезпечного наслідку (шкоди) вона прагнула. Підтвердженням того, що мірилом покарання за злочин є шкода, яка ним спричиняється або реальним настанням якої він загрожує, є диференціація злочинів за ступенем їх тяжкості відповідно до виду і розміру покарань, встановлених з урахуванням об'єкта посягання, а також шкоди, що спричиняється або загрожує злочином,

у ст. 12 КК, а також положення ч. 2 ст. 11 та 68 КК. Наприклад, протиправне заподіяння смерті іншій особі за своїм наслідком об'єктивно є однаково небезпечним для суспільства незалежно від форми і виду вини, індивідуальних ознак суб'єкта та інших суб'єктивних ознак складу злочину, бо являє собою безповоротну втрату життя людини, яке Конституцією України визнається найвищою соціальною цінністю. Смерть людини є однаково негативним наслідком для суспільства, а також її рідних і близьких, незалежно від того чи стала вона наслідком нещасного випадку, чи злочину, вчиненого умисно або з необережності, рецидивістом чи неповнолітньою особою вперше, на замовлення чи у стані сильного душевного хвилювання тощо. Перша із вказаних причин виключає кримінальну відповідальність, а за злочинне заподіяння смерті в цій низці статей кримінального кодексу, кінцям яких є ст.ст. 115–119 КК, встановлено кримінальну відповідальність.

Базовою нормою про кримінальну відповідальність за протиправне заподіяння смерті іншій особі є ч. 1 ст. 115 КК, якою встановлено кримінальну відповідальність за умисне вбивство без обтяжуючих та пом'якшуючих обставин (просте вбивство). В ч. 2 ст. 115 КК встановлено відповідальність за умисне вбивство, вчинене за обтяжуючих (кваліфікуючих) обставин, у тому числі: двох або більше осіб; з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення; поєднане із згвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом; вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, що мають ознаки або утворюють множинність злочинів. Вбивство, вчинене через необережність, відповідальність за яке встановлено в ст. 119 КК, спричиняє наслідок, аналогічний наслідку злочину за ч. 1 ст. 115 КК, а тому об'єктивно є таким же суспільно небезпечним. Але покарання за необережне вбивство, верхня межа якого втричі нижча ніж за умисне вбивство і яке може бути не пов'язане із позбавленням волі, не слід розглядати як визнання меншою суспільною небезпечністю спричинених злочином наслідків, а є оцінкою суб'єкта злочину, який становить значно меншу суспільну небезпечність, ніж суб'єкт умисного простого та кваліфікованого вбивства, а тому не потребує призначення суворого покарання для його перевиховання і запобігання вчинення ним нових злочинів. Ступінь суспільної небезпечності вбивства через необережність значною мірою зростає у разі заподіяння смерті не одній, а двом або більше особам, або кваліфікованого необережного вбивства. Вказане було враховано законодавцем у ч. 2 ст. 119 КК шляхом встановлення безальтернативного покарання у виді позбавлення волі строком від п'яти до восьми років. Не меншу від суспільної небезпечності вбивства через необережність двох або більше осіб має повторне вбивство, вчинене через необережність, тобто множинність вказаних злочинів. Два простих вбивства через необережність своїм наслідком мають протиправне заподіяння смерті двом або більше особам, але кваліфікація кожного з них має здійснюватися за ч. 1 ст. 119 КК і покарання за кожне з них, а також остаточне покарання не може перевищувати верхньої межі санкції, тобто позбавлення волі строком на п'ять років. Повторність у цьому випадку може

враховуватися лише як обставина, що обтяжує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК), а тому покарання за кожне повторне вбивство через необережність фактично поглинається покаранням за перше і їх вчинення залишаються безкарними.

Вказана ситуація притаманна і при повторності, сукупності та рецидиві інших злочинів. Кожен з одиничних злочинів, що утворює їх множинність, має певний ступінь і характер суспільної небезпечності, і кожен наступний з них в арифметичній прогресії збільшує загальну завдану суспільству шкоду, тобто збільшує загальну суспільну небезпечність злочинів та їх негативних наслідків на величину суспільної небезпечності, яку несе сам. При цьому об'єктивно факт повторного вчинення злочину не тягне автоматичного підвищення його суспільної небезпечності і тим більш суспільної небезпечності попереднього злочину. Повторний злочин може бути, навпаки, менш суспільно небезпечним. Наприклад, повторне вчинення крадіжки на суму в 200 гривень особою, яка раніше вчинила крадіжку за попередньою змовою групою осіб на суму, що дорівнює дев'яносто дев'яти неоподатковуваним мінімумів доходів громадян, або 68211 гривень. І перший, і повторний вказані злочини кваліфікуються за ч. 2 ст. 185 КК, але суспільна небезпечність повторної крадіжки у даному випадку є явно меншою від крадіжки, вчиненої вперше.

Таким чином, множинність злочинів прямо не впливає на характер і ступінь суспільної небезпечності кожного з них окремо, але в арифметичній прогресії збільшує їх загальну суспільну небезпечність як явища реальної дійсності, що визначається поняттям «злочинність». Саме в цьому полягає основна, об'єктивна ознака суспільної небезпечності множинності злочинів, яка наукою кримінального права визнається об'єктивною категорією.

Суб'єктивні ознаки злочину, за винятком мети, на що вже вказувалося, характеризують суб'єкт злочину, визначають його суспільну небезпечність, а не вчиненого ним діяння. Наприклад, вчинення злочину особою, яка нещодавно досягла віку кримінальної відповідальності, може вказувати на його випадковість та ситуативну обумовленість, а не наявність у такої особи стійкої антисоціальної установки, що має враховуватися судом при вирішенні питання про призначення їй покарання, яке має прагнути до найбільш м'якого виду та нижньої межі. Вчинення ж такого самого злочину особою, яка має значний життєвий досвід, особливо кримінальний, навпаки, може вказувати саме на стійку антисоціальну спрямованість її поведінки та небажання виправлення. Об'єктивно шкода суспільству, а отже і суспільна небезпечність злочинів, в обох випадках є рівною. Але у другому випадку суд має враховувати не тільки ступінь тяжкості вчиненого злочину і обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, а й особу винного, тому покарання, що призначається, має прагнути до найбільш суворого, з передбачених санкцією, та його верхньої межі. У разі ж коли вчинений злочин утворює повторність, яка є кваліфікуючою ознакою, його кваліфікація здійснюється за нормою, якою встановлено відповідальність за кваліфікований склад злочину та передбачено більш суворі види і розміри покарання.

Таким чином, тотожні за зовнішнім і внутрішнім змістом та суспільною небезпечністю діяння, вчинені різними суб'єктами, що мають неоднакові юридично значущі ознаки, можуть кваліфікуватися за різними нормами Особливої частини КК як злочини різної тяжкості і, відповідно до закону, тягнути різні за видами та розмірами покарання.

Але суспільна небезпечність злочину та суспільна небезпечність суб'єкта злочину не існують незалежно одне від одного. Навпаки, вони взаємопов'язані та мають вплив одне на одного. Так, розмір шкоди, заподіяваної злочинцем, а також кількість вчинених особою злочинів вказує на ступінь суспільної небезпечності такої особи. А попереднє вчинення особою тяжкого або особливо тяжкого злочину, наявність у неї умислу на вчинення нового злочину, корисливий мотив і мета про заподіяння тяжкої шкоди можуть вказувати не тільки на її підвищену суспільну небезпечність і можливі проблеми з її виправленням та перевихованням, а й на зростання суспільної небезпечності її нового злочинного посягання, у тому числі через підвищений рівень її злочинної кваліфікації та цілеспрямованість, що сприяють доведенню її злочинного умислу до кінця.

Дійшовши висновку, що кожен із злочинів, що утворює множинність, спричиняє суспільно небезпечний наслідок окремо і винна особа зобов'язана понести за кожен з них відповідальність у межах, встановлених санкціями статей, якими передбачено відповідальність за них, констатуємо, що реалізувати вказане не дозволяють положення статей 70 і 71 КК, які обмежують остаточне покарання: межами, встановленими санкцією статті (частини статті), яка передбачає більш суворе покарання; максимальним строком, встановленого для даного виду покарання; п'ятнадцятьма та двадцятьма п'ятьма роками позбавлення волі, а також правилами кваліфікації при повторності. На це звертає увагу у своїх роз'ясненнях і Пленум Верховного Суду України: «Якщо ж злочини, які утворюють повторність, відповідають одному і тому самому складу злочину (наприклад, три крадіжки, поєднані з проникненням у житло, п'ять розбоїв, вчинених організованою групою, тощо), їх кваліфікація здійснюється за однією статтею або частиною статті Особливої частини КК. У таких випадках повторність злочинів повинна зазначатися у процесуальних документах, які стосуються обвинувачення особи, як кваліфікуюча ознака відповідних злочинів» [15, п. 7]. Наприклад, за вчинення двох і до безкінечної кількості крадіжок, які не мають інших кваліфікуючих ознак, окрім вчинення їх повторно або за попередньою змовою групою осіб, остаточне покарання не може перевищувати п'яти років позбавлення волі. Вчинення значної кількості таких крадіжок формально не є й перешкодою для звільнення особи від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК. Вказане сприяє систематичному вчиненню злочинів, перетворюючи його у спеціалізований, «професійний» спосіб добування засобів для існування.

Висновки. Таким чином, множинність злочинів не впливає прямо на характер і ступінь суспільної небезпечності окремо кожного з злочинів, що її утворюють, але збільшує в арифметичній прогресії їх загальну суспільну не-

безпе́чність як явища реальної дійсності та значною мірою впливає на формування кількісних і якісних показників злочинності. В цьому полягає основна, об'єктивна ознака суспільної небезпечності множинності злочинів, яка, у свою чергу, є ознакою підвищеної суспільної небезпечності особи, що її вчинила, а тому, як правило, потребує призначення їй більш суворого покарання, ніж у разі вчинення такою особою одного злочину.

Покарання при множинності злочинів призначається за певними правилами і має встановлені законом обмеження, а тому остаточне покарання за них може не відповідати завданій ними спільній шкоді та її суспільній небезпечності. Чим більша кількість вчинених злочинів, що утворюють множинність, тим меншу «ціну» за кожен з них «платить» винна особа, а тому з кожним новим злочином у такої особи залишається все менше обмежень і того, що вона може втратити, а також стимулів до законослухняної поведінки.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.-Х. : Юрінком Інтер – Право, 2002.
2. Кримінальний кодекс України станом на 30.04.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2341-14
3. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013.
4. Бузынова С.П. Рецидив преступлений / Бузынова С.П. – М., 1980 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.twirpx.com/file/1451749/
5. Черниченко Т.Г. Множественность преступлений: вопросы квалификации и назначения наказания / Черниченко Т.Г. – Кемерово, 1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kpfu.ru/docs/F454030995/
6. Юшков Ю.Н. Последствия совершения рецидивистом нового преступления / Ю.Н. Юшков // Уголовный закон и совершенствование меры борьбы с преступностью. – Свердловск, 1981. – С. 49–50.
7. Яковлев А. М. Рецидив как объект уголовной политики / А.М. Яковлев // Проблемы правосудия и уголовного права. – М., 1978. – С. 132–133.
8. Буранов Г.К. Отягчающие наказание обстоятельства в уголовном праве России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Буранов Г.К. – М., 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dissercat.com/content/obstoyatelstva-smagchayushchie-i-otyagchayushchie-nakazanie-po-ugolovnomu-zakonodatelstvu-m
9. Таганцев Н.С. Русское уголовное право : лекции. Часть Общая : в 2-х т. / Таганцев Н.С. – Т. 2. – М., 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.twirpx.com/file/973684
10. Черниченко Л.М. Повторність і рецидив як обставини, що обтяжують покарання / Л.М. Черниченко // Держава і право: юридичні і політичні науки. – 2013. – Вип. 62. – С. 326–331.
11. Козлов А.П. Единичные и множественные преступления / А.П. Козлов, А.П. Севастьянов. – СПб. : Юрид. центр-Пресс, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nlcg.spb.ru/book/-Edinichnye-i-mnozhestvennye-prestupleniia.html
12. Энциклопедия уголовного права. Т. 3. Понятие преступления. – СПб., 2005.
13. Криволапов Г.Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву : учеб. пособие // Акад. МВД СССР. – М. : 1974 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lawlibrary.ru/izdanie12480.html

14. Беккарія Ч. О преступленнях и наказаниях / Ч. Беккарія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://krotov.info/library/02_b/ek/karia2.html.

15. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 4 червня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10

Дячкин А.П. Множественность преступлений как критерий общественной опасности. Исследованы понятия «общественная опасность преступления» и «множественность преступлений» как объективные категории в уголовном праве, которые характеризуют преступления как явления реальной действительности и как признаки состава преступления в нормах Особенной части уголовного кодекса. Сделаны выводы об отсутствии прямого влияния каждого отдельного преступления, создающего множественность, на общественную опасность друг друга, но общественная опасность множественности преступлений всегда имеет большую общественную опасность, чем каждое из её отдельных либо несколько преступлений, а совершение лицом нескольких преступлений повышает степень его общественной опасности.

Ключевые слова: множественность преступлений, общественная опасность, наказание.

Dyachkin O.P. Multiplicity of crimes as criterion of public dangerousness. Due to the high social dangerousness and the presence of multiplicity of crimes and problems in criminal law related to the application of its rules with multiple crimes, the article explores the concept of "social dangerousness of crimes" and "multiplicity of crimes," their relationship and impact of multiplicity of crimes at social dangerousness of their subject and vice versa, and as well as penalties that may be imposed for various forms of multiplicity. The conclusions are as follows:

1) the multiplicity of crimes does not impact directly the nature and degree of public dangerousness separately each of the crimes of its form, but increases progressively their overall social danger of the phenomenon of reality and greatly influences the quantitative and qualitative indicators of crime. This is the basic, objective evidence of public danger of multiple crimes, which in turn is a sign of high social danger of the person who committed it, and therefore usually requires the imposition to him/her of more severe punishment than in the case if such a person has committed one crime;

2) punishment at multiplicity of crimes is imposed by certain rules and has the statutory limits, so the final punishment they may not meet the common damage caused to them and their social danger. The more committed crimes that constitute multiplicity, the lower is the "price" for each a guilty person "pays", but because with each new crime in that person there are fewer restrictions and that he/she could lose and incentives law-abiding behavior.

Keywords: multiplicity of crimes, social dangerousness, punishment.

Надійшла до редакції 10.06.2016